

Michał Gmytrasiewicz

Gaston Milhaud. Szkic biograficzny

Gaston Milhaud (właściwie Samuel Gaston Milhaud) urodził się 10 sierpnia 1858 roku w Nîmes¹. Tam też ukończył liceum, gdzie ujawnił nieprzeciętne zdolności, zdobywając w wieku szesnastu lat pierwszą nagrodę w konkursie na rozprawkę filozoficzną². W 1878 roku Milhaud został przyjęty jednocześnie na dwie prestiżowe paryskie uczelnie École Normale Supérieure oraz École Polytechnique. Ostatecznie wybrał tę pierwszą, gdzie studiował matematykę pod kierunkiem Gastona Darboux. W tym samym czasie studiowali na tej uczelni między innymi Henri Bergson, Émile Durkheim, Edmond Goblot, Pierre Janet, Jean Jaurès oraz Lucien Lévy-Bruhl, z którymi Milhaud utrzymywał kontakty³. Wyżej wymienieni dość wcześnie stali się częścią francuskiej elity intelektualnej. Po ukończeniu studiów w 1881 roku Milhaud rozpoczął dziesięcioletni okres nauczania matematyki w liceum w Le Havre.

W 1887 roku Milhaud tłumaczy – wraz z A. Girotem – pracę Paula Du Bois-Reymonda *Théorie générale des fonctions*⁴. Tłumaczenie opatrzył wstępem, w którym omawia kwestie z zakresu teorii poznania, a które rozwijane będą w jego późniejszych pracach. Wtedy też, zainspirowany pracami Paula

---

Michał Gmytrasiewicz, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Filozofii, ul. Koszarowa 3/20, 51-149 Wrocław; e-mail: michal.gmytrasiewicz@uwr.edu.pl, ORCID: 0000-0002-2388-8183.

¹ W niewielkiej odległości od domu rodzinnego Milhauda przyszli na świat i mieszkali dwaj wybitni przedstawiciele XIX-wiecznej nauki: Jean Gaston Darboux – późniejszy profesor matematyki w École Normale Supérieure oraz Gaston Boissier – historyk, profesor École Normale Supérieure i członek Akademii Francuskiej.

² *Concours général* stanowi jeden z najbardziej prestiżowych konkursów. Organizowany od 1747 roku wśród uczniów francuskich szkół średnich.

³ Zob. Milhaud 1961, s. 33.

⁴ Milhaud opatrzył tłumaczenie wstępem, które w skróconej wersji ukazało się jako *Les mathématiques et la théorie de la connaissance*, „Revue scientifique” 1887, nr 13, s. 195–199.

Tannery'ego oraz pod wpływem rozmów z Pierre'em Janetem, zwraca się w kierunku filozofii matematyki i historii nauki, co znalazło wyraz w publikacjach z tego okresu⁵.

Po powrocie na południe Francji rozpoczyna pracę jako nauczyciel matematyki w liceum w Montpellier, jednocześnie kontynuując rozpoczęte badania. W roku 1892 prowadził na lokalnym uniwersytecie otwarty kurs zatytułowany „Les origines de la science grecque”. Treść wykładu ukazała się nakładem wydawnictwa Alcan rok później. Praca zadedykowana została „jako wyraz szacunku i uznania” Paulowi Tannery'emu i stanowiła pierwszą publikację książkową Milhauda. Sam autor wyrażał się o niej nader skromnie:

Nie wnoszę żadnej nowej myśli, która mogłaby służyć historii nauki, i proszę czytelnika, aby nie szukał tu pracy uczonego, ale jedynie wykładów nauczyciela, który chciał wykonać użyteczne zadanie i którego jedynym celem jest być zawsze szczerym⁶.

Studując wpływ kultury Wschodu oraz Egiptu na naukę grecką, Milhaud podkreślał wagę badań historycznych. Jednocześnie zwracał uwagę na fakt, że historia nauki jest nierozzerwalnie związana z filozofią, która badając rozwój nauki, poddaje ją krytycznej analizie. W 1894 roku przedkłada na wydziale humanistycznym Uniwersytetu w Paryżu rozprawę doktorską pt. *Essai sur les conditions et les limites de la certitude logique*⁷. Podczas obrony, obok Emile'a Boutroux, który był promotorem rozprawy i któremu zadedykowane zostało późniejsze wydanie książkowe, w komisji zasiadał między innymi Henri Poincaré. Rozprawa stanowiła swoistą kontynuację badań prowadzonych dwadzieścia lat wcześniej przez Boutroux. Wiele bowiem tez zawartych w doktoracie Milhauda nawiązuje wprost do *De la contingence des lois de la nature* Boutroux z 1874 roku. Obaj autorzy próbowali określić warunki istnienia konieczności w świecie, a więc warunki zdobycia pewności w ludzkim poznaniu.

W 1895 roku Milhaud przeniósł się na wydział humanistyczny Uniwersytetu w Montpellier, gdzie prowadził wykłady z filozofii nauki pt. „La science positive et la philosophie de la connaissance”. W 1898 roku ukazuje się praca *Le rationnel: études complémentaires à l'Essai sur la certitude logique*, sta-

---

⁵ W tamtym czasie ukazują się publikowane w „Revue scientifique”: *Les mathématiques et la théorie de la connaissance*, *Les axiomes de l'arithmétique*, *Les hypothèses cosmologiques de la Nébuleuse*, opublikowane w „Revue de métaphysique et de moral” *Les arguments de Zénon d'Élée* oraz w „Revue philosophique” *La Géométrie non euclidienne et la théorie de la connaissance* i *La Notion de limite en mathématiques*. Dokładniejsze dane o publikacjach Milhauda przedstawiam w załączonej niżej bibliografii prac Gastona Milhauda.

⁶ Milhaud 1893.

⁷ Praca została opublikowana w tym samym roku. Kolejne wydania ukazały się w latach 1898, 1912 oraz 1924.

nowiąca uzupełnienie doktoratu i zawierająca kilka wcześniej opublikowanych artykułów. Dwa lata później Milhaud obejmuje katedrę filozofii na wydziale humanistycznym Uniwersytetu w Montpellier. Wykłady, które prowadził w latach 1900–1908, były poświęcone głównie historii nauki i filozofii⁸. Niektóre z nich zostały opublikowane w postaci książkowej⁹. Wysoko oceniane, sprawiły, że Milhaud stał się uznawanym historykiem i filozofem nauki również poza ośrodkiem w Montpellier.

Milhaudowi bliskie były kwestie społeczne. Wrażliwy na los biednych, słabszych i prześladowanych, czynnie wspierał działania na rzecz podstawowych wolności i praw człowieka. Zaangażowany w wydarzenia stanowiące pokłosie sprawy Dreyfusa, aktywnie uczestniczył w działalności Ligi Praw Człowieka w Montpellier, której zadaniem było organizowanie akcji, spotkań, publikowanie artykułów edukujących społeczeństwo oraz pomoc ofiarom łamania praw człowieka przez administrację państwa.

W 1909 roku Milhaud przyjął propozycję objęcia specjalnie dla niego utworzonej katedry historii filozofii i nauki na Sorbonie. (Po śmierci Milhauda kierowali nią dwaj wybitni filozofowie nauki: Abel Rey, a następnie Gaston Bachelard, którego sukcesorem był z kolei Georges Canguilhem). Gaston Milhaud zmarł 1 października 1918 roku w Paryżu.

* * *

Milhaud rozpoczął swoją drogę intelektualną jako matematyk, a skończył jako profesor filozofii. Warto podkreślić, że zwrot ku filozofii nie był szczególnym przypadkiem wśród przedstawicieli „nowej krytyki nauk”. Takie podejście było wyrazem przekonania, że epistemologia musi brać pod uwagę wzajemny wpływ teorii naukowych oraz doktryn filozoficznych. Dominique Parodi, pisząc na ten temat, stawia Milhauda obok Poincarégo i Duhema:

Jeśli potrzebny byłby dowód na to, że centralne miejsce we współczesnej filozofii zajmuje problem nauki, odnaleźlibyśmy go z łatwością w tytułach dzieł poświęconych krytyce zasad lub wyników różnych dyscyplin pozytywnych. Doniosły fakt ujawnia się od samego początku: przedstawiciele różnych nurtów filozoficznych coraz liczniej badają naukę, nie tylko po to, by mówić o niej odpowiedzialnie, ale także by dostosować metody, przyswoić je tak, aby z czasem stały się użytecznymi praktykami i technikami (...). Z drugiej stro-

---

⁸ Znane tytuły wykładów z tego okresu to: „La philosophie de Comte”, „Du rôle de l'expérience dans la science grecque et l'œuvre scientifique d'Aristote”, „L'idée de science”, „De l'idée de science telle qu'elle se dégage de l'œuvre du XIXe siècle”, „La philosophie de Renouvier”, „L'œuvre scientifique de Descartes”, „Commentaire sur les deux premières leçons de philosophie positive”, „Descartes savant” oraz „La pensée mathématique: son rôle dans l'histoire de Thalès à Kant”.

⁹ Por. bibliografia prac Milhauda w niniejszym numerze.

ny, w przeciwnym kierunku, od nauki do filozofii, podążają naukowcy analizując zasady lub krytykując wartość własnych badań, jak wcześniej Comte, Cournot czy Renouvier. Niektórzy, jak Henri Poincaré czy Duhem, pozostają naukowcami, podczas gdy inni, jak Milhaud i Meyerson, stają się coraz bardziej wyłącznie filozofami¹⁰.

Ostatnie dziesięciolecie XIX wieku, za sprawą licznych odkryć naukowych, doprowadziły do narastania atmosfery kryzysu. W matematyce był on związany przede wszystkim ze statusem aksjomatów geometrii, a w naukach empirycznych z takimi zjawiskami jak umacnianie się darwinowskiego ewolucjonizmu czy próbami konstruowania teorii alternatywnych wobec mechaniki klasycznej. Działalność Gastona Milhauda w dużym stopniu stanowiła reakcję na ujawnione słabości dotychczasowego modelu rozwoju wiedzy. Stanowiły one impuls do poszukiwania nowych ujęć mechanizmów poznania naukowego.

Dzieło Milhauda, składające się z dziesięciu większych prac oraz wielu artykułów, koncentruje się na zagadnieniach należących do trzech obszarów. Pierwszy to próba krytycznej analizy wizji nauki proponowanej przez poprzedników oraz wyraz potrzeby opracowania, w obliczu przełomowych dokonań nauki, nowej teorii wiedzy. Milhaud poświęca teoretykom wiedzy naukowej trzy obszernie monografie. W wydanej w 1902 roku *Le Positivismisme et le progrès de l'esprit: études critiques sur Auguste Comte* opisuje czwarty etap rozwoju nauki, charakteryzujący się kreatywnością i spontanicznością ducha. Dwie pozostałe monografie z tego zakresu poświęca Charles'owi Renouvierowi oraz Antoine-Augustinowi Cournotowi. Warto podkreślić, że Comte i Renouvier to autorzy, którzy wywarli ogromny wpływ na życie intelektualne ówczesnej Francji. Powszechnie kojarzeni byli bowiem z pozytywizmem oraz kantyzmem – dwoma dominującymi nurtami w XIX-wiecznej filozofii francuskiej.

Drugi obszar zainteresowań Milhauda stanowiła historia nauki, w szczególności wzajemne oddziaływanie teorii naukowych i doktryn filozoficznych. Owocem pierwszych lat kariery akademickiej było wydane w 1900 roku *Les Philosophes-Géomètres de la Grèce: Platon et ses prédécesseurs*. Inną pracę z tej dziedziny, owoc wieloletnich badań, stanowi opublikowana w 1921 roku *Descartes savant*.

Największe zainteresowanie komentatorów oraz najwyżej cenione wyniki dotyczyły trzeciego obszaru zainteresowań Milhauda, związanego z filozofią nauki. Milhaud, łącząc ujęcie historyczne z analizą konceptualną, bada naukę zarówno w sposób diachroniczny, jako proces tworzenia coraz bardziej wyrafinowanej wiedzy naukowej, oraz synchroniczny, jako pewną strukturę. Zarówno w doktoracie z 1894 roku, jak i późniejszym uzupełnieniu z 1898 roku pojawiają się elementy, które podnosili także Henri Poincaré oraz Pierre Duhem.

---

¹⁰ Parodi 1920, s. 200–201.

Milhaud, analizując prawa naukowe, wyróżnia różne ich stopnie, począwszy od praw zdrowego rozsądku, przez prawa obserwacyjne i eksperymentalne, aż po zasady fizyki w rodzaju zasad klasycznej mechaniki, które funkcjonują podobnie jak aksjomaty geometrii. W fizyce, podobnie jak w geometrii, możliwe są różne systemy hipotez, a decydując się na wybór pewnych z nich spośród wielu alternatywnych, nie zadajemy pytań o ich prawdziwość czy fałszywość. Milhaud mocno eksponuje twórczy charakter umysłu ludzkiego, który rozpoczynając od doświadczenia zmysłowego, potrafi stworzyć dziedziny wiedzy w coraz większym stopniu autonomiczne względem danych zmysłowych. W procesie tworzenia aparatury pojęciowej dokonuje się selekcji oraz uproszczenia rzeczywistości empirycznej. Decyzje dotyczące rozwijania, preferowania jednych i zarzucania innych hipotez mogą wpływać z racji praktycznych, takich jak wygoda, prostota czy też skuteczność.

Wyniki Milhauda oraz pozostałych autorów zaliczanych do francuskiego konwencjonalizmu znalazły kontynuatorów pośród przedstawicieli różnych nurtów. Przyczyniły się do rozwoju francuskiej filozofii nauki dzięki Gastonowi Bachelardowi czy Alexandrowi Koyré. Wiązane były z pragmatyzmem (William James wprost odwoływał się do prac konwencjonalistów¹¹). Na trudności z empiryczną weryfikacją hipotez zwracali uwagę przedstawiciele Koła Wiedeńskiego, co było zgodne z wcześniejszymi diagnozami Milhauda. Na konwencjonalistów francuskich, choć nie wprost na Milhauda, powoływał się też Rudolf Carnap.

Wpływ, jaki na XX-wieczną filozofię nauki wywarły diagnozy Milhauda oraz towarzyszące im diagnozy Poincarégo i Duhema, świadczy o wadze debat z przełomu wieków. Pod koniec XIX wieku zaczęto bowiem podkreślać umowny i niezdeterminowany jednoznacznie przez doświadczenie charakter niektórych praw i teorii rozwiniętych nauk empirycznych oraz zależność faktów naukowych od kontekstów, w ramach których są interpretowane. Uznano tym samym, że teorie naukowe nie wpływają tylko i wyłącznie z faktów, ale przy ich ustanawianiu istotną rolę odgrywa element decyzji. Istotny głos w tych dyskusjach należał do Gastona Milhauda, którego wkład w ukształtowanie się nowego obrazu nauki przesłonięty został przez dokonania innych, wybitnych przedstawicieli środowiska francuskich konwencjonalistów¹². Ich wspólne wyniki umożliwiły głębsze zrozumienie procesu tworzenia wiedzy naukowej.

---

¹¹ Zob. James 1911, s. LVII–LVIII.

¹² Obszerniej opisuje okoliczności „przesłonięcia” ustaleń Gastona Milhauda przez wyniki innych francuskich konwencjonalistów w artykule *Gaston Milhaud a środowisko francuskiego konwencjonalizmu*, zamieszczonym w niniejszym tomie „Przeglądu Filozoficznego”.

Bibliografia

- Boutroux E. (1895), *De la contingence des lois de la nature*, Alcan, Paris.
- Du Bois-Reymond P. (1887), *Théorie générale des fonctions*, avant-propos G. Milhaud, traduit de l'allemand par G. Milhaud et A. Goriot, Grotti, Nice.
- Duhem P. (1906), *La Théorie physique. Son objet et sa structure*, Chevalier & Rivière, Paris.
- James W. (1911), *Pragmatyzm*, Wende i S-ka, Warszawa.
- Milhaud G. (1893), *Leçons sur les origines de la science grecque*, Alcan, Paris.
- Milhaud G. (1894), *Essai sur les conditions et les limites de la certitude logique*, Alcan, Paris.
- Milhaud G. (1900), *Les Philosophes-Géomètres de la Grèce. Platon et ses prédécesseurs*, Alcan, Paris.
- Milhaud G. (1902), *Le Positivisme et le progrès de l'esprit: études critiques sur Auguste Comte*, Alcan, Paris.
- Milhaud G. (1921), *Descartes savant*, Alcan, Paris.
- Milhaud G. (1927a), *Études sur Cournot*, Vrin, Paris.
- Milhaud G. (1927b), *La Philosophie de Charles Renouvier*, Vrin, Paris.
- Milhaud J. (1961), *Ici naquit Gaston Milhaud*, chez l'Auteur, Paris.
- Parodi D. (1920), *La philosophie contemporaine en France*, Alcan, Paris.
- Poincaré H. (1968), *La science et l'hypothèse*, Flammarion, Paris.